

Zitierhinweis

Bučko, Peter: Rezension über: Marianne Sághy / Robert Ousterhout (eds.), *Piroska and the Pantokrator. Dynastic Memory, Healing and Salvation in Komnenian Constantinople*, Budapest ; New York: CEU Press, 2019, in: *Český časopis historický*, 2020, 1, S. 184-189, DOI: 10.15463/rec.910524750

český časopis historický

copyright

Dieser Beitrag kann vom Nutzer zu eigenen nicht-kommerziellen Zwecken heruntergeladen und/oder ausgedruckt werden. Darüber hinausgehende Nutzungen sind ohne weitere Genehmigung der Rechteinhaber nur im Rahmen der gesetzlichen Schrankenbestimmungen (§§ 44a-63a UrhG) zulässig.

katedrály a historický vývoj korunovační komory, která svým umístěním i ideovou náplní úzce souvisí se svatováclavským kultem.

Sborník je na závěr opatřen seznamem autorů a místním rejstříkem. Obrazová příloha doprovází jen články V. Sisky, M. Bogadeho a K. Otavského. Ač trvalo dlouhých jedenáct let, než sborník z konference vyšel, je dobře, že se tak stalo. Řada příspěvků je cenných zejména pro zahraniční badatele a vhodně doplňuje to, co už dříve vyšlo na české straně. Přes drobné nedostatky je vítaným pokračováním svatováclavských studií.

Petr Kubín

Marianne SÁGHY – Robert C. OUSTERHOUT (eds.)

***Piroska and the Pantokrator. Dynastic Memory,
Healing and Salvation in Komnenian Constantinople***

Budapest – New York, Central European University Press 2019, 348 s.,
ISBN 978-9633862957.

Zborník štúdií je zameraný predovšetkým na osobnosť príslušníčky arpádovskej dynastie Pirošky (cca 1088-1134), ktorá je známa pod svojim gréckym menom Irena ako manželka neskoršieho byzantského cisára Jána II. Komnena. Práca si najmä všima konštantínopolský kláštor Pantokrator, ktorý založil tento cisársky pár. Zostavovateľmi práce je maďarská cirkevná historička Marianne Sághy a najmä americký byzantológ Robert C. Oustherhout. Zborník vychádza v prvom rade z medzinárodnej konferencie *Piroska and the Pantokrator*, ktorá sa uskutočnila v roku 2015 na pôde CEU. Celkovo sa jedná o 13 štúdií, bohato doplnených o obrazové či mapové prílohy.

Ako však Marianne Sághy konštatuje v úvode, Piroške i kláštoru Pantokrator bola už v minulosti venovaná pozornosť. Väčšinou však išlo o staršie maďarské práce (predovšetkým Gyula Moravcsik) či štúdie zamerané parciálne na problematiku spojenú s dotknutým kláštorom. I preto sa autori štúdií podujali vniesť nové svetlo na danú problematiku. Dôraz je kladený na Piroškin uhorský pôvod a jej kultúrne dedičstvo. Možno len súhlasiť s M. Sághy, že Uhorsko nebolo krajinou medzi Východom a Západom, ale práve krajinou, kde sa tieto svety stretávali a spojovali. I to práve vidieť na Piroškinom sobáši s byzantským dedičom, pretože sa jednalo o prvú cudzinku (pre byzantského človeka) z kresťanského Západu, ktorá sa vydala za príslušníka a najmä dediča byzantského trónu.

Čitateľom sa tak dostáva do rúk práca vo svetovom jazyku, ktorá mapuje Piroškinu domovskú krajinu (s prihliadnutím i na grécke kláštory v Uhorsku) až po epitafy od byzantských vzdelancov, ktoré vznikli po jej predčasnej smrti v čase zlatého komnenovského veku. Dôraz je tiež významne kladený na dobový kontext. Či už to bola spomenutá jednota medzi Východom a Západom, kult Bohorodičky kľúčový pre Uhorsko i Byzanciu, vplyv gréckych kláštorov v Uhorsku a s tým úzko spojená kultúrna výmena v umení a architektúre. Marianne Sághy v úvode oboznamuje čitateľa s krátkym obsahom štúdií, pričom sa prevažne jedná o interdisciplinárne príspevky.

Prvá štúdia si kladie za cieľ ilustrovať možný byzantský vplyv na Pirošku ešte v Uhorsku. Marianne Sághy na tomto priestore rozoberá grécke kláštory v Uhorsku.

Pozornosť je venovaná najmä kláštoru Veszprémvölgy. Ten bol podľa všetkého významnou kráľovskou fundáciou a práve tu mohla Piroška, dcéra kráľa Ladislava I., získať vzdelanie. Autorka si všíma i samotné meno neskoršej byzantskej cisárovnej. Pôvod tohto mena nie je jasný, no môže byť pochádzať z maďarského termínu *piros* (adj. červený), prípadne od rímskej svätice menom Priska. Piroška prežila svoje detstvo v Uhorsku na konci 11. storočia, kedy vedľa seba koexistovali benediktínske kláštory s klášťormi gréckeho rítu. Piroška teda mohla získať znalosť gréčtiny už v Uhorsku. Samotný kláštor Veszprémvölgy zasvätený Bohorodičke, je nepochybne zaujímavý i vďaka svojej zakladacej listine, ktorú po grécky vydal prvý uhorský kráľ Štefan.

Tu možno čiastočne oponovať tvrdeniu M. Sághy, že Štefanova listina je najstaršou uhorskou zachovanou listinou. Listinou však nie, ale len listinným textom.¹ Tento grécky text sa zachoval v hodnovernej kópii z roku 1109, resp. časť gréckej listiny bola vtedy preložená do latinčiny. Okolnosti založenia kláštora nie sú z týchto listinných textov vôbec zrejmé. Historici väčšinou jeho vznik kladú na prelom 10. a 11. storočia. Latinská listina hovorí i tom, že gréčtina bola použitá „kvôli jazyku fundátora“, čo dodnes medzi historikmi vyvoláva otázky. Predmetným fundátorom bol veľmi pravdepodobne grécky metropolita Uhorska, ako sa domnieva autorka. M. Sághy podotýka, že grécki cirkevní predstavitelia sa do Uhorska mohli dostať i z južnej Itálie, napríklad aj v sprievode normanskej princeznej, ktorá sa vydala za kráľa Kolomana.

Uhorská cirkevná organizácia sa však začala vyvíjať až po eliminovaní pohanského odboja vedeného vojvodom Kopáňom v roku 997 (M. Sághy nesprávne kladie do roku 1009) neďaleko Veszprému.² Autorka sa však mohla zastaviť i pri mene tohto kľúčového uhorského hradu. Už v 11. storočí tu stála rotunda svätého Juraja a autorka hovorí, o tom že táto rotunda bola postavená na uchovávanie relikvií svätého Juraja, ktoré uhorský kráľ Štefan získal ako dar od byzantského cisára Basila II. pred rokom 1018 za vojenskú pomoc proti Bulharom. Prameň o týchto relikviách žiaľ autorka necituje, no jedná sa o text známy ako *Založenie kostola svätého Albana v Namure* z konca 11. storočia.³ Text však relikvie vo Veszpréme nezmiňuje a predmetná rotunda môže mať svoj pôvod i v 9. či 10. storočí.⁴

Autorka spomína i ďalšie kláštory, ktoré mohli byť východného rázu či ovplyvnené východnou spiritualitou. Medzi nimi i kláštor svätého Mórica v Bákonybéli, ktorý založil kráľ Štefan v roku 1018 v spojitosti s pôsobením sv. Güntera (Vintířa). Na tomto priestore (s.19) hovorí o Günterovej znalosti gréčtiny (cituje chorvátsku historičku Marinu Miladinov) či zakladaní komunít východného typu (bez zdroja). Spájanie Güntera

1 Za najstaršiu uhorskú listinu zachovanú v origináli sa pokladá zakladacia listina kláštora svätého Aniána v Tihany, ktorú vydal Ondrej I. v roku 1055. György GYÖRFFY ed., *Diplomata Hungariae Antiquissima I.*, Budapest 1992, č. 43/1, s. 145–152.

2 Ján STEINHÜBEL, *Nitrianske kniežatstvo. Počiatky stredovekého Slovenska*, Bratislava 2016, s. 318, 328–331.

3 *Fundatio ecclesiae sancti Albani Namucensis*, in Albinus Franciscus Gombos ed. *Catalogus fontium historiae Hungariae*, tomus II, Budapestini MCMXXXVII, s. 969–970.

4 Ján STEINHÜBEL, *Nitrianske kniežatstvo. Počiatky stredovekého Slovenska*. II. vydanie, Bratislava 2016, s. 175–177.

s východným eremitizmom, je však rozhodne nesprávne a Sághy mohla radšej vychádzať z prác Petra Kubína, ktorý sa Günterom/Vintířom už podrobne zaoberal.⁵ Autorka sa domnieva, že z dielne kláštora Veszprémvölgy mohol pochádzať aj uhorský korunovačný plášť (pôvodne omšové rúcho) a aj mešec na mince s nápisom v cyrilike, menej známy artefakt arpádovského Uhorska, ktorý by si určite zaslúžil viac pozornosti.

Na ďalšom priestore autorka spomína ďalšie grécke kláštory v Uhorsku. Čitateľa znalého problematiky určite zarazí, že v tomto zozname (s. 25) nájde i Zoborský kláštor svätého Hypolita. Hoci tu autorka neuvádza žiadny zdroj, predpokladáme, že opäť vychádza z práce Mariny Miladinov, ktorá aplikovala orientálne prvky eremitizmu zoborského mnícha svätého Svorada (z jeho legendy) na celý Zoborský konvent.⁶ Prameňov k Zoborskému kláštoru v 11. storočí je naozaj veľmi málo, ale slovenskí historici v súčasnej dobe nepochybujú, že tento kláštor patrila od svojich počiatkoch k benediktínskej reholi s prípadným napojením na kláštor Sankt Pölten.⁷ Takisto Zobor k benediktínom priradila i maďarská cirkevná historička Beatrix Romhányi.⁸

Zaujímavá domnienka sa vynára aj v spojitosti s lokalitou Tihany, kde Ondrej I. v roku 1055 založil benediktínsky kláštor zasvätený orleánskému patrónovi Aniánovi. Pôvodne toponymum Tihany (v zakladacej listine ako *Tichon*) môže pochádzať od cyperského svätca Tychona. Veľmi významným kláštorom východného rítu bol i kláštor svätého Demetera v starobyľom Sirmiu (Sremska Mitrovica). V Uhorsku sa však vyskytol i raritný prípad, ktorý autorka nespomenula. Jedná sa kolegiátnu kapitolu Božej Múdrosti v Titeli (dnes Srbsko) z konca 11. storočia. Táto cirkevná inštitúcia teda pravdepodobne prevzala patrocinium staršej byzantskej sakrálnej stavby.⁹ Prílohou tejto štúdie tvorí grécky a latinský text zakladacej listiny kláštora Veszprémvölgy.

Nasledujúci príspevok, ktorého autorom je historik Béla Zsolt Szakács, si všima umenie a architektúru v Uhorsku okolo roku 1100 a teda v čase Piroškinho detstva, ktoré strávila pod kuratelou svojho bratranca kráľa Kolomana. Szakács si všima najmä zmeny v architektúre a sakrálnom umení na konci 11. storočia v kontexte uhorských politických dejín. Viaceré katedrály prešli architektonickými zmenami, to bol zrejme i prípad Nitry, Pátkostolia, Vacova či Jágru. V prípade viacerých uhorských katedrál situáciu sťažuje deštrukcia počas osmanskej expanzie či niekedy i neskoršie barokové prestavby. Zmeny či reformy v cirkvi v 11. storočí mali dopad i na umenie. Autor hovorí o možnom vplyve

5 Petr KUBÍN, *Svatý Vintíř. Poustevník, kolonizátor a diplomat*, Praha 2016.

6 Marina MILADINOV, *Margins of Solitude. Eremitism in Central Europe between East and West*, Zagreb 2008, s. 117–127.

7 Richard MARSINA, *Benediktínske opátstvo (kláštor) sv. Hypolita na Zobore. Čas vzniku, patronát, diplomatická činnosť*, in: Miloš Marek – Zuzana Lopatková (eds.), *Studia Historica Tyrnaviensia XIV–XV*, Trnava – Krakov 2012, s. 19–31; Bibiana POMFYOVÁ a kol. *Stredoveký kostol. Historické a funkčné premeny architektúry*, 1. zväzok, Bratislava 2015, s. 134–137.

8 Beatrix F. ROMHÁNYI, *Kolostorok és társaskáptalanok a középkori Magyarországon*, Budapest 2008, s. 110.

9 K tomu najmä Gábor THOROCZKAY, *A Szent Bölcsesség egyháza. A Titeli társaskáptalan története a kezdetektől a XIV. század közepéig*, in: Fons, vol. 21, 2014, s. 331–350.

gregoriánskych reforiem na fresky. Ako príklad využíva fresky kostola svätého Juraja v Kostolanoch pod Tríbečom, ktoré môžu odrážať isté aktuálne trendy z poslednej štvrtiny 11. storočia, hoci pritom reflektujú i staršie tradície.

Za najvýznamnejší predmet byzantského umenia však možno považovať spodnú časť uhorskej koruny (*corona graeca*). Čitateľ sa dozvie, že pôvodne mohlo ísť o ženský diadém, ktorý bol darom byzantského cisára Michala VIII. pre manželku uhorského kráľa Gejzu (1074–1077), ktorá taktiež pochádzala z Byzancie. Až v období kráľa Kolomana (1095–1116) došlo k vytvoreniu koruny tak ako ju poznáme dnes, pridaním tzv. latinskej koruny ku gréckej. Latinská koruna (resp. jej emailové platničky) bola pravdepodobne vytvorená v Uhorsku už za čias Štefana I. Autor záverom konštatuje, že Piroška napokon po svojom odchode do Konštantínopolu nemohla považovať byzantské umenie a architektúru za cudzie.

Štúdia Attilu Barány sa venuje politickým okolnostiam sobášu Pirošky a Jána Komnena. Začiatok 12. storočia bol veľmi turbulentným obdobím, kedy o svoje záujmy v Stredomorí či na Balkáne zápasili Byzancia, Uhorsko, Benátky i Normani. Barány rozoberá, kedy sa mohol udiat Piroškin sobáš s Jánom (zrejme v januári 1106), pretože táto udalosť nie je dokumentovaná v prameňoch. Bolo to v čase veľmi krátko po Kolomanovej invázii do Dalmácie, ktorá mohla mať istý dopad uhorsko-byzantskú alianciu. V historiografii existujú dve rozličné perspektívy vtedajšej uhorskej politiky: pronormanská a proti nej stojaca probyzantská. Autor príspevku sa domnieva, že situácia nebola taká jednoznačná. Barány konštatuje, že ani Kolomanov sobáš s dcérou Rogera I. a ani invázia do Dalmácie neboli namierené voči Byzancii. Normani totiž v tomto čase nepredstavovali jednotnú politickú silu. Následný sobáš Pirošky a Jána Komnena tak do istej miery potvrdil Kolomanovu vládu v Dalmácii. V tomto kontexte je nepochybne zaujímavá relácia kronikára Šimona z Kézy (z konca 13. storočia) o uhorskej vojenskej výprave do Apúlie v rámci uhorsko-benátsko-byzantskej aliance. Barány tu hovorí, že nejde o kronikársku fikciu, ale o reláciu, ktorá má pravdivé jadro. Mier s Normanmi bol uzavretý v roku 1108, kde silne rezonovalo aj uhorsko-byzantské dynastické prepojenie.

Michael Jeffreys v nasledovnej štúdii načrtáva vnútrodynastickú situáciu Komnenovcov a zároveň komparuje ženy tejto dynastie. Manželky Komnenovcov nestáli iba v tieni svojich silnejších manželov, Piroška nebola výnimkou. Jeffreys hodnotí založenie kláštora Pantokrator ako Piroškin najvýznamnejší čin. Pri tomto kláštore sa vynára viacero otázok. Je zrejmé, že došlo aj k stavebným úpravám pôvodnej stavby. Z pôvodného kostola sa nakoniec stal veľkolepý sakrálno-memoriálny komplex Komnenovcov. Autor príspevku sa zamýšľa i nad tým, že Piroška ako fundátorka mohla priniesť i uhorské prvky do kláštora Pantokrator v čase jeho výstavby. Piroška, od roku 1118 byzantská cisárovná, bola veľmi pravdepodobne dobre informovaná o uhorských záležitostiach. Jej bratranec, knieža Almóš totiž navštívil Konštantínopol v roku 1107 a taktiež v roku 1126, nasledovný rok tu i zomrel.

Roberta Franchi v ďalšej štúdii hodnotí komnenovské cisárovné. Autorka načrtáva i systém, ktorý zaviedol Alexios I. Komnenos, ktorý spočíval v povýšení resp. vyňatí cisárskej rodiny z byzantskej spoločnosti. Ženské príslušníčky tejto dynastie zaujímali vždy významné miesto. Dôkazom toho je i Anna Komnena, Alexiova dcéra, ktorá súperila o cisársku moc so svojim bratom Jánom. Piroškin príchod do Byzancie predstavuje istý zlom. Práve ona

bola prvou byzantskou princeznou z cudziny. Ako Franchi líči, jej manželstvo bolo plné lásky a oddanosti rodine a viery. Stala sa tak ideálom byzantskej cisárovnej.

Maximilian Lau v krátkosti hodnotí súdobé vnímanie Pirošky v kontexte politických dejín. Zaujímavé sú nepochybne okolnosti uhorsko-byzantských konfliktov v prvých desaťročiach 12. storočia. Pod byzantský vplyv sa dostalo i Dukljanske kráľovstvo Srbov, podobná situácia hrozila aj Uhorsku. Lau pozornosť venuje i druhému príchodu uhorského kniežaťa Almóša do Konštantínopolu (okolo roku 1126). Čitateľ tu narazí i na pasáže z Viedenskej obrázkovej kroniky, ktorá referuje o konflikte, ktorý viedol uhorský kráľ Štefan II. s byzantským cisárom Jánom, Piroškiním manželom.

Christopher Mielke približuje Pirošku vo vizuálnom stvárnení. Zachovalo sa niekoľko jej podobizní. Jedna z najznámejších je freska v chráme Božej Múdrosti (Hagia Sophia) v dnešnom Istanbule. Práve táto freska niektorými svojimi prvkami naznačuje cudzí pôvod byzantskej cisárovnej. Okrem fresiek sa zachovalo aj niekoľko olovených pečatí či rukopisov (napr. Tetraevangelion vo Vatikánskej knižnici). Autor na tomto priestore hovorí aj o Pala d'Oro, retábli v bazilike svätého Marka v Benátkach. Podľa neskoršieho svedectva, emaily z hornej časti pochádzajú práve z dotknutého kláštora Pantokrator. Autor tu predostiera svoju domnienku o tom, že jedna z figúr v spodnej časti Pala d'Oro je práve Piroška-Irena. Použitý titul je totiž zhodný so spomenutými pečatí i nápisom na freske v Hagii Sophii. Ako Mielke konštatuje, zobrazenie cisárovnej Pirošky-Ireny muselo mať istú politickú hodnotu pre Benátky. Pala d'Oro by si pre zobrazenie postáv (dóža Ordalefo Faliero, Panna Mária, Piroška) zaslúžil snáď ešte viac pozornosti i pre celkový kontext.

Elif Demirtiken približuje cisárovne a ich fundácie. S komnenovskou érou prichádza istá zmena v chápaní patronácie. Ako autorka hovorí, patronácie a donácie v prípade cirkevných inštitúcií v Byzancii boli dedičstvo antického sveta. Autorka tu však mohla zmieniť osobnosť cisára Konštantína či jeho matku Helenu, ktorí mohli slúžiť ako vzory byzantských cisárov a cisarovieň. Fundácie však na druhú stranu manifestovali bohatstvo a sociálny status. Pôvodne jednoduché fundácie za Komenovcov prerástli do monumentálnych komplexov.

Tyler Wolfrod rozoberá charitatívne a liečebné inštitúcie kláštora Pantokrator. Spojitosť kláštorov so špitálmi je ranostredovekého pôvodu. Piroškin kláštor nebol výnimkou. Wolfrod tu vychádza i z typikonu kláštora, ktorý poskytuje hlavné informácie o charaktere tejto inštitúcie. Pantokrator bol veľmi zameraný na charitatívnu činnosť a poskytoval opateru starým i chorým, čo bolo svojim spôsobom unikátne. Piroškin obraz svätice mohol vychádzať práve z tejto jedinečnej fundácie.

Príspevok amerického byzantológa a historika Roberta C. Ousterhouta možno považovať za kľúčovú štúdiu. Autor čitateľom približuje Piroškinu fundáciu – konštantínopolský kláštor Pantokrator z prvej ruky a to sa ako táto inštitúcia vyvíjala a aký je dnešný stav tejto pamiatky. Pôvodný projekt, pomerne jednoduchý, bol zmenený ešte za Piroškinho života, práve zrejme na jej pranie a k pôvodnému kostolu pribudli ešte ďalšie dva vrátane dynastickej hrobky, ktorú typikon kláštora označuje nezvyčajným antickým termínom *heroon*. Takisto i pôvodný plánovaný zámer spočívajúci iba v hrobke cisárskeho páru sa pozmenil a Pantokrator sa tak stal napokon dynastickou nekropolou Komnenovcov. Ousterhout sa sám dokonca podieľal na reštaurátorských a záchranných prácach tejto

stavby, ktorá dnes slúži ako mešita Zeyrek. Zároveň sa však dozvedáme, že turecká strana je pomerne necitlivá k byzantským pamiatkam, v čase Ousterhoutovho prieskumu totiž nebol povolený ani archeologický prieskum stavby. Pod podlahou sa totiž stále môžu nachádzať pozostatky Komnenovcov, pretože nad dlážkou sa nachádzali iba kenotafy. Pantokrator mal pre Komnenovcov mimoriadny význam. Táto inštitúcia sčasti vychádzala z koncepcie kostola svätých apoštolov. Práve tu bola pochovaná väčšina ranostredovekých byzantských cisárov počnúc Konštantínom ktorý sa stal vzorom ideláneho panovníka ale zároveň i svätcom od ktorého mohli byzantskí cisári odvodzovať svoj pôvod. Aj v prípade Pirošky a Jána to bolo isté *Imitatio Constantini* resp. *Imitatio Helenae* a taktiež Piroškino svätorečenie, čo malo sakralizovať dynastiu Komnenovcov.

Štúdia maďarskej historičky Etele Kiss (Maďarské národné múzeum) skúma Pirošku a jej vzťah k Bohorodičke. Autorka tu načrtáva i tú možnosť, že Piroškin život zostával trochu ukrytý, čo malo predstavovať *imitatio Mariae*. Samotná Bohorodička bola kľúčová pre stredoveké Uhorsko. Prvý uhorský kráľ Štefan jej zasvätil niekoľko katedrál, kláštorov ale i celú krajinu. Unikátna podobizeň Panny Márie je zachovaná i na uhorskom korunovačnom plášti z roku 1031. Práve tento artefakt mohol byť ovplyvnený byzantským umením a najmä tunajším kultom Bohorodičky. Autorka predstavuje i ďalšie príklady uhorského umenia s vyobrazením Bohorodičky, hoci často zachované fragmentárne. Štúdia analyzuje i niektoré Piroškine podobizne v rukopisoch. Nepochybné je zaujímavé jej stvárnenie ako milosrdenstva.

Ďalšie štúdie, autori Roman Shlyakhtin a Foteini Spingou, analyzujú epitafy pre Pirošku, ich rozdielny charakter a celkovo to, akým spôsobom sa utvárala pamäť a spomienka na príslušníkov dynastie Komnenovcov. Predmetné epitafy tvoria prílohy práce.

Predložený zborník prichádza s novými poznatkami a s novým pohľadom na osobnosť arpádovskej princeznej a neskoršej byzantskej cisárovnjej a kláštora Pantokrator, ktorý založila s pomocou svojho manžela. Ako Robert Ousterhout hodnotí v závere, veľa zostáva nezodpovedaného, Piroškino dielo pretrvalo. Hoci práca obsahuje niekoľko drobných omylov či preklepov, čitateľovi poskytuje naozaj vydarený náhľad do byzantského sveta.

Peter Bučko

František ŠMAHEL

Die Basler Kompaktaten mit den Hussiten (1436). Untersuchung und Edition

(= Monumenta Germaniae Historica. Studien und Texte, Bd. 65)

Wiesbaden, Harrassowitz Verlag 2019, XXII + 226 s.,

ISBN 978-3-447-11179-9; ISSN 0938-6432.

Napsat recenzi na Šmahelovo pojednání o deseti listinách, jež spolu s dalšími úředními písemnostmi uzavřely období husitské revoluce, by bylo velmi snadné a zároveň zbytečné. Stačilo by shrnout postřehy řady recenzentů, kteří se, nejednou velmi obsáhle a vesměs erudovaně, vyslovili k autorově české knize o basilejských kompaktátech, víceméně totožné